

Iš mano atsiminimų keletas žodelių, kuriuos, kaip liudijimą padėkavojimo, iš tikros širdies mūsų vyrui J. Basanavičiui, pirmamjam redaktoriui „Aušros“, aukauju

[...] Patekau į M[arijampolės] gimnaziją (Lietuvoj) tame laike, kada jau mokslo institucijose įvesta buvo vieton lenkiškos priverstina maskoliška¹ kalba, bet da įsibėgėjusi lenkų šlėktiška² dvasia negalėjo susilaikyti ir apsiaubdavo kiekvieną lietuvių, patekusį gimnaziją. Vos spėjau apsilikti mėlyną mandieraitę³ su baltais sagučiais ir susimaišiau su draugais mokintiniais, pajutau, kad mano dvasioje kasžin kas dedasi. Kas dedasi, numanyti ir išreikšti negalėjau, tik jaučiau, kad man gėda atsiminti, kuomi aš buvau, o ypač bauginausi, kad draugai nepatirtų, jogei aš moku *lietuviškai*. Tas dalykas galėjo mane išduoti artojaus sūnum esant. Žinoma, išlikimo instinktas liepė man niekad neatsiliepti lietuviškai ir saugotis, idant nieks nepamatytų, kad mano tėvas dėvi sermėginę⁴ ir moka tik lietuviškai. Dėl to gi stengiausi kalbėti nors blogai, bet lenkiškai, o nuo tėvų ir giminių, kurie atvažiuodavo manęs atlankyti, šalindavausi iš tolo, jeigu tik patėmydavau⁵, kad kas iš draugų ar ponų mato. Šnekėdavau su jais ramiau tik pasislėpęs kur užkampyje. Tapau mat *lenku* ir sykiu *ponu* – tekau lenkiškai dvasiai. Pagedęs buvau, bet aš nekaltas, aš pats to nesupratau, kūdikiu da bebūdamas, o tie, ką suprato, manęs nepersergėjo, nepamokino...

Žiūrėdamas šiandien ant anų, seniai jau pralėkusiųjų valandų, persiliudiju⁶, 1) kaip baisiai vodija⁷ doriškai žmogaus pusei, jeigu jis išsineria per šiovias ar tokias priežastis iš lukšto savo tautystės ir patenka praryjančiai įtekmei svetimos tautos ir 2) kaip galingas tautystės pamatas – prigimtoji kalba...

Paleido ant Velykų. Keletas mokintinių susitarėme pasisamdyti arklus ir keliauti drauge namon. Tarpu mūs buvo Basanavičius, mokintinis iš vyriausios kliasos. Bevažiuojant jis atsiliepia: „Panowie, zašpiewajmy!“⁸ Aš turėjau gerą balsą ir tikrai buvau paketinės prisidėti. Tik štai Basanavičius užvedė lietuviškai: *Augin tėvas du sūneliu...* Rodos, kad man kas gerklę užėmė iš gėdos. „Chłop“⁹, – pamislįjau¹⁰ sau lenkiškai ir nuleidęs nosį tylėjau...

Buvau jau 5 kliasoje. Sykį ant lekcijos¹¹ lietuviškos kalbos (lankydavau tas lekcijas kaip ir kiti – net patys lenkai – tik dėl to, idant turėčiau tiesą¹² ant lietuvių stipendijos universitete) ateina Basanavičius, jau tada studentas Maskvos universiteto. Įėjęs pasisveikino su mokintoju ir prakalbėjo į mus *lietuviškai*. Parodė gražumą lietuviškos kalbos ir atkartėjo keletą vietų iš eilių, kur lietuviška kalba tiesiog perima gamtos skambėjimus, paukščių balsus: *leva, leva, neganyk po pievą...* arba *Jurgut, kinkyk, paplak, nuvažiuok...* Atkartėjo ir daugiau vietų, tik visų nepamenu. „Komediant!“¹³ – pamislįjau sau lenkiškai ir apkaitęs nusikreipiau į šalį ir ėmiau sau skaityti visai ką kitą...

Pabaigiau gimnaziją su ta mislia¹⁴ ir jausmu, kad lietuviu būti lyg nepritinka, ypač jog tada visi

¹ rusų

² bajoriška

³ mundurėlį, uniforminį švarką

⁴ sermėga, rudinė

⁵ pastebėdavau

⁶ įsitikinu

⁷ kenkia

⁸ „Ponai, uždainuokime!“ (*lenk.*)

⁹ „Kaimietis“ (*lenk.*)

¹⁰ pamaniau

¹¹ per pamoką

¹² teisę

¹³ „Juokdarys“ (*lenk.*)

¹⁴ mintimi

tyčiojosi iš kokių ten *litvomanų* ir drabstydavo į akis su Muraška¹⁵. Sakydavau, kad aš sykiu lietuvis ir lenkas, nes istorija sujungė lenkus su lietuviais. Mat prisipažinimu *pusiau* prie lenkystės tariau atpirksiąs nors pusę tos *kaltės*, kad aš lietuvis. O veid-mainingas besiteisinimas pagedusio jauno vaikinio! To paviršutinio teisinimosi prieš kitus ir prieš patį save man išteko, ypač jogei nepasitaikė nė vienos apystovos, kuri būtų privertusi mane dirstelti į tuos dalykus giliau.

Su tokiomis nuomonėmis apie mano tautystę stojau į universitetą, vieną iš tų, kur lietuvių buvo labai mažai, o ir tie beveik nepasipažinojo vienas su kitu. Žinoma, nuovoka *Lietuvos, lietuvių* vis labyn ir labyn dilo iš mano proto...

Parvažiavau iš universiteto ant vasaros į Lietuvą. Vienas kunigas papasakojo man, kad išėisias *lietuviškas* laikraštis, parodė savo *lietuviškai* rašytas eileles ir Basanavičiaus laišką apie aną laikraštį. Perskaičiau laišką ir... smilktelėjo lyg širdyje. Smilktelėjo ir vėl, rodos, nieko. „*Bawią się dzieci*“¹⁶, – pamislįjau sau *lenkiškai*. Tik nuo tos valandos gana tankiai pradėjo skraidyti po mano galvą mislys apie Lietuvą, lietuvius, lietuvių, širdis vienok ant tų mislių neatsiliepdavo...

Potam, ar į pusmetį, gavau Nr. 1 „Aušros“. Žiūrau, ant pirmutinio puslapio stovi Basanavičius. „*Pranašas*“, – pamislįjau tada apie Basanavičių jau *lietuviškai*. Ėmiau skubiai vartyti „Aušrą“ ir... neprimenu jau visko, kas su manim paskui darėsi... Tiek pamenu, kad atsistojau, nuleidau galvą, nedrįsdamas pakelti akių ant sienų mano kambarėlio... rodos, girdėjau Lietuvos balsą, sykiu apkaltinantį, sykiu ir atleidžiantį: „O tu, paklydėli, kur ikšiol buvai?“ Paskui pasidarė man taip graudu, kad, apsikniaubęs ant stalo, apsiverčiau. Gaila man buvo tų valandų, kurios nesugrąžintinai išbrauktos tapo iš mano gyvenimo, kaipo lietuvio, ir gėda, kad taip ilgai buvau apgailėtinu pagedėliu... Potam pripildė mano krūtinę rami, smagi šiluma ir, rodos, naujos pajiegos pradėjo rasti... Rodos, užaugau išsyk ir ta pasaulė jau man per ankšta... Pajutau save didžiu, galingu: *pasijutau lietuviu esąs*...

Ta valanda antrojo užgimimo perdaug yra svarbi mano gyvenime, kad galėčiau ją užmiršti. Negaliu taipogi užmiršti, kad ir nepripažinti, kad už tą valandą esu kaltas¹⁷Basanavičiui.

Neužilgo susižiedavau su Lietuvos literatūra ir iki šiai dienai savo sužieduotinės neapleidžiu.

* * *

Kasžin, ar mes visada teisingai pasielgiame, kaltindami *en masse*¹⁸ visus lietuvius atskalūnus. Tiems ekslietuviams, kurie lyg gyvatės šnypščia išgirdę apie lietuvių krutėjimą ir apsitaško patys savo seilėmis iš piktumo, jeigu jiems kas primena lietuvių, paduokime lietuvišką laikraštį, sykį ir antrą, – tada pamatysime, kas kaltas, o kas ne.

Varpas, 1893 m., Nr. 3

¹⁵Muraška — sumaskolėjęs lietuvis (pirm sumaskolėjimo jis jau išpažino lenkystę), kurs, prisišliejęs prie Katkovo, lenkams didei įsiprikliavo savo raštais, siundančiais maskolius ant lenkų („Varpo“ redakcijos išnaša).

¹⁶„Vaikų žaidimas“ (*lenk.*)

¹⁷skolingas

¹⁸bendrai, išvien (*pranc.*)